

ОТРОЦТВО ЯК НОСІЙ СУБ'ЄКТНОСТІ ТА КУЛЬТУРОТВОРЧОЇ ФУНКЦІЇ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМАТИКИ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Стаття присвячена культурно-історичній інтерпретації отроцтва як суб'єкта культури та носія культуротворчої функції. Представлено еволюційно-історичний, історико-психологічний, культурологічний та віковий аспекти аналізу проблеми взаємозумовленості отроцтва та культури.

Ключові слова: суб'єкт культури, отроцтво, лімінальність, субкультура, еволюційно-історичний підхід, культурно-історична психологія, культуротворча функція.

А.В. Шамне

ОТРОЧЕСТВО КАК НОСИТЕЛЬ СУБЪЕКТНОСТИ И КУЛЬТУРОТВОРЧЕСКОЙ ФУНКЦИИ В КОНТЕКСТЕ ПРОБЛЕМАТИКИ КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОЙ ПСИ- ХОЛОГИИ

Статья посвящена культурно-исторической интерпретации отрочества как субъекта культуры и носителя культуротворческой функции. Представлен историко-эволюционный, историко-психологический, культурологический и возрастной анализ проблемы взаимоотношенности отрочества и культуры

Ключевые слова: субъект культуры, отрочество, лиминальность, субкультура, эволюционно-исторический подход, культурно-историческая психология, культуротворческая функция.

A.V. Shamne

ADOLESCENCE AS THE CARRIER OF PROPERTIES OF THE SUBJECT AND FUNC- TION OF CREATION OF CULTURE IN THE CONTEXT OF THE PROBLEMATICS OF CULTURAL-HISTORICAL PSYCHOLOGY

The article analyzes the psychological aspects cultural and histori interpretation of adolescence in the culture of a particular function. Evolutionary stage of psychohistorical, culture and eges analysis problem determined adolescence and culture.

Key words: subgect cultural, adolescence, lamination, subcultural, cultural-histori psychological, evolution-historical knowledge, cultural-creative function.

Постановка проблеми. Специфікою радянської психології був об'єктно-орієнтований підхід до проблеми особистості: природа людини розглядалася як продукт суспільної історії, розвиток особистості трактувався як управління нею у процесі соціальної адаптації, а всі форми поведінки пояснювались як результат присвоєнь, які здійснюються в процесі інтеріоризації нормативних вимог суспіль-

ства, знань, цінностей, ролей. Можна констатувати, що вітчизняна психологія пододала цей принциповий соціальний детермінізм. Поняття інтеріоризації починає переосмислюватися, підкреслюється, що "зведення процесів формування особистості до інтеріоризації соціальних і предметних норм елімінує вітальні та екзистенційні відносини, космічність буття людини, її злиття з природою, мікрокосм її самості – все це знищується в ім'я нормативної поведінки" [12, с. 233].

Сучасні публікації свідчать про кризу традиційної парадигми, яка розглядала становлення особистості як тотальну соціалізацію, нівелюючи її початкову, первинну, вихідну креативність та індетермінованість. Перехід від об'єктно-орієнтованої до суб'єктно-орієнтованої парадигми і впровадження в психологічну науку ідей гуманістичної психології призвели до переходу від вивчення механізмів адаптації особистості до соціуму і предметної діяльності до дослідження її неадаптивної активності та розгляду її як активного творця власного життя у просторі історії та культури [1; 7-9; 12]. Петровський В.А. [12] підкреслює, що існуюча практика розкривати «соціальність» лише в аспекті присвоєння має бути переосмислена. Соціальність, як специфічно людський початок в людині, визначається не стільки його здатністю до наслідня (накопичення людського досвіду), який начебто опиняється потім у людини у ранці за спиною, скільки його здатністю творити і спрямовано транслювати інновації власного досвіду іншим індивідам.

Метою статті є аналіз еволюційно-історичного, історико-психологічного, культурологічного, вікового, індивідуально-психологічного аспектів проблеми отроцтва як суб'єкта соціокультурного розвитку та носія культуротворчої функції в контексті проблеми взаємодії людини та культури.

Аналіз основних досліджень. Для того, щоб вивчати людину в процесі еволюції системи, що її породжує, необхідно, щоб дослідник не просто говорив про розвиток, а кожного разу ставив питання про еволюційний сенс виникнення того або іншого феномену [1]. У контексті історико-еволюційного підходу проблема еволюційного сенсу виникнення феномену отроцтва перетворюється у проблему функціональних особливостей отроцтва як суб'єкта соціокультурного розвитку та джерела культуротворчої функції, які виявляються як у його онтогенети-

чному (конкретно-історичному вимірі), так і в контексті еволюційно-історичного розвитку суспільства та культури.

Проблема взаємодії отроцтва і культури на сьогодні є малодослідженим аспектом вікової психології. Актуальність її очевидна, оскільки становлення соціальності як здатності творити і спрямовано транслювати інновації власного досвіду у соціокультурний розвиток та соціальну еволюцію є питанням творчого внеску нових поколінь у розвиток людства.

XX століття було періодом активізації проблеми взаємодії людини і культури у психології, що дозволило диференціювати поряд з онтологічним баченням цієї проблеми її психологічний аспект. З однієї сторони, підсилювалася тенденція культурно-історичної інтерпретації даних психології, з іншої – психологічного прочитання культури. Ці зустрічні рухи зумовили в XX ст. появу різноманітних шкіл і напрямів: від етнопсихології і американської психоісторії до культурно-історичної концепції Л.С. Виготського і різноманітності соціокультурних підходів.

Особливий погляд на зміст культури та її значення в онтогенезі психіки сформувалося у межах культурно-історичної концепції Л.С.Виготського. З її виникненням пов'язано становлення психологічного рівня проблеми взаємодії дитини і культури у радянській психології. В концепції Л.С.Виготського про знакову природу культури та культурну опосередкованість психіки визначено категоріальний ряд, який дозволяє виділити онтогенетичний (власне психологічний) аспект розуміння культури: культура – знак – символ – знаряддя – переживання – значення – смисл – людина (особистість).

Започаткована Л.С.Виготским ідея активного відношення дитини до культури була протягом XX ст. втілена в розробці ідеї інструментальної функції культури, використання знаку в якості засобу регуляції поведінки, культурної зумовленості присвоєння психічних функцій, суб'єктності знаково-символічної діяльності, аналізі конкретних форм и способів трансляції культури у відповідності з віковими можливостями дітей, аналізі розвитку дитини у контексті різних соціокультурних форм та рівнів (О.В. Запорожець, О.М. Леонтьев, П.Я. Гальперін, Д.Б. Ельконин, Є.В. Субботський та ін.), аналізу свідомості як складної, діалогіч-

ної структури (Чамата П.Р., Радзиховський Л.А., Рубцов В.В. та ін.) та ролі існуючих у культурі форм організації людського досвіду (таких як міф, казка та ін.) у розвитку свідомості дитини (Дьяченко О.М., Веракса Н.Є.) тощо.

Дві школи Харкова – лінгвістична (Потебня О.О., Овсяннико-Куліковський Д.М., Ветухов О.В., Горнфельд А.Г. та ін.) та психологічна (Енгельмейер П.К., Харцієв В.І., Райнов Т.І., Тіандер К.В., Лапшин І.І. та ін.) розробляли психологію творчості та психологію дитячого розвитку в культурно-історичній парадигмі (хоча і у різних методологічних трактовках). Харківська психологічна школа, яка сформувалася у 30-40-х роках (Лурія О.Р., Леонтьєв О.О., Запорожець О.В., Зінченко П.І., Аснін В.І.) у логіці підходу Виготського прагнула долучити проблематику дитячого розвитку (пізнавального, емоційного, естетичного, знаряддевого) до культурно-історичного контексту. Цей напрямок розвитку ідеї взаємодії дитини та культури був продовжений у дослідженнях розвитку дитини у пізнавальній діяльності (Богоявленська Д.Б., Веракса Н.Є., Давыдов В.В., Костюк Г.С., Максименко С.Д. та ін.) та грі (Ельконин Д.Б.) як формах засвоєння культурного досвіду та прояву активності, в яких дитина присвоює культурний зміст.

Але як слушно зауважили Зінченко В.П. і Моргунов Є.Б., "ідея присвоєння дитиною людської культури беззаперечна, але доведена до логічного кінця, вона залишає відкритим питання про те, як можливий *розвиток самої культури*, якщо дитина «присвоює» та засвоює лише її застигли форми" [7; с.178]. Гусельцева М.С. наголошує, що у "культурно-історичному" підході залишилася недостатня опрацьована сама категорія культури. Під культурно-історичною психологією довгий час було прийнято розуміти лише концепцію Виготського, хоча низка авторів (П.І.Зінченко, М.Коул, П.А.М'ясоїд, П.Тулівісте, В.О.Шкуратов, М.Г.Ярошевський) справедливо вказували на дисонанс її назви і змісту.

Ідея культури виступила магістральною лінією в дослідженнях В.А. Роменця, у культурно-гуманістичному підході якого людина через учинок виявляється долученою до конкретного культурно-історичного контексту, що відповідає поняттю "культурно-історичний підхід". Предметом психології за такого підходу стає буття людини у культурі. П.А.М'ясоїд називає підхід В.А. Роменця культу-

рологічним, серцевиною якого є розуміння культури як історичного процесу пізнання людиною світу та самої себе [11, с.28].

З кінця ХХ століття категорія "культура" все більш активно досліджується з точки зору її співвіднесення з категорією "суб'єкт". Взаємодія суб'єкта і культури як історико-психологічна проблема (Баянова Л.Ф.) виявляє нову теоретичну одиницю категоріального складу психології – суб'єкт культури. На думку В.П.Зінченко, наближення культурно-історичної психології до розуміння людини як суб'єкта, який взаємодіє з культурою, має перетворити її у співбуттєво-історичну[7].

Сучасна культурно-історична психологія прагне інтегруватися з культурою постмодернізму, інформаційною культурою, психотехнічним і духовним досвідом східних культур. Культурна психологія – це "наука майбутнього", завдання її полягає у вивченні відношення двох реальностей – психіки і культури, які самі по собі є предметами різних наук [5]. У процесі аналізу культури Гусельцева М.С. базується на змісті культурології та інтерпретує культуру як "ноосферу", а людину – як матеріального носія та *перетворювача* змісту культури. Подальша доля сучасної культурно-історичної психології, на її думку, значною мірою залежить від інтенсивності її комунікацій з різними областями гуманітарного знання і, передусім, з історичними і культурологічними дисциплінами. У руслі міждисциплінарного зближення інтенсивно розвиваються такі напрями, як історична психологія (В.А. Шкуратов), культурна психологія (М. Коул), соціокультурний підхід (Д. Верч), історико-еволюційний підхід до дослідження особистості (О.Г. Асмолов) тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтерес до культурно-історичної психології зростає, однак, "проблема механізмів перетворення культури у світ особистості і особливо *породження* в процесі розвитку особистості іншої культури все ще залишається на узбіччі соціальної біографії культурно-історичної психології" (Асмолов О.Г.). Пояснення *породження іншої культури* у межах існуючої потребує включення у проблематику взаємодії людини та культури вікового (онтогенетичного, психосоціального) контексту та визнання іманент-

но притаманної дитині якості бути суб'єктом не тільки привласнення, але і перетворення культури.

Так, В.Т.Кудрявцев [9] вважає принципово різними поняття "соціалізація" і "культуроосвоєння". Погляд на розвиток крізь призму соціалізації, – пише автор, – не дозволяє простежити найголовніше: шлях проникнення дитини в глиб культурної традиції і механізм освоєння нею творчого потенціалу культури. Але освоєння цього потенціалу передбачає творче перетворення культури, добудовування її смислових контекстів, завжди відкритих до нескінченної зміни. Культура виступає для дитини не як сукупність суспільно еталонізованих ЗУНів, а як відкрита багатовимірна система проблемно-творчих завдань. Розвиток психіки дитини – це усе більш глибоке занурення в проблемне поле культури, що історично розвивається. Тому процес культууроосвоєння, а, отже, і процес психічного розвитку з історичною необхідністю набуває рис креативного процесу.

Еволюційний сенс появи та особливості суспільно-історичного розвитку феномену отроцтва протягом ХХ ст. дозволяють розглядати отроцтво як суб'єкта культури. Ключовою у цьому процесі є, безумовно, сутність отроцтва як періоду розгортання потенцій самовизначення та самодетермінації. Отроцтво виступає цілісним, специфічним носієм суб'єктності як всезагальної людської властивості на певному віковому етапі. У генезисі отроцтва (поступових змінах його природи) як особливого феномену людської історії, криється його головна субстанційна сутність: перетворення у носія творчого початку соціальної еволюції та прояву нових тенденцій соціокультурної еволюції. Тому коріння творчої суб'єктності отроцтва необхідно шукати у єдності процесів онтогенезу, соціогенезу та культурагенезу, у складній взаємодії особистості, суспільства та культури, де в умовах взаємовпливу та взаємодетермінованості особистості і суспільства, соціально детермінованої креативності індивідуального буття особистості отроцтво створює суб'єктивований простір та власні форми суб'єктної представленості у ньому й формує тим самим культурний простір як позаприродну дійсність.

Особливості трактування культури як відкритої системи проблемно-творчих завдань полягають у тому, що культура служить одночасно джерелом становлен-

ня особистості і продуктом її творчості. Отроцтво як її суб'єкт є складовою творчого перетворення культури, добудовування її смислових контекстів, привнесення у культуру нових образів, смислів, ідеалів і цінностей та створення її неповторного обличчя. Соціальна ситуація взаємодії суб'єкта і культури в період отроцтва (як періоду другого, за О.М.Леонтьєвим, народження особистості) служить джерелом перетворення суб'єкта взаємодії з культурою в особистість – творця культури, яка забезпечує динаміку культури, її життєздатність.

Виникає питання про зміст засадових психологічних механізмів реалізації творчого потенціалу отроцтва у культурі. В якості таких у першому наближенні можуть бути коротко озвучені наступні положення:

1) життя людини є постійною творчістю, воно інноваційне по своїй суті, унікальне по своєму досвіду і по своєму осмисленню (Весна О.Б.). Самим фактом свого існування людина вносить новизну. «Особистість людини, – пише Баррон, – це форма, яка існує в процесі постійної зміни... Творчість – це всезагальна умова розвитку людини, її зростаючої диференційованості, оригінальності і унікальності... Творчість це здатність адаптивно реагувати на потребу в новому образі існування. Таким чином, це здатність викликати до життя щось нове» [3, с. 154];

2) особистості притаманне загальнолюдське прагнення «здійснити себе», яке пов'язане з потребами у творчості, у подоланні нормативності (Ломов Б.Ф.), з існуванням позанормативної діяльності (Асмолов О.Г.) та надситуативної активності (Петровський В.А.), здатністю людини підніматися над полем (Левін К.), здатністю до самоактуалізації (Маслоу А.). В межах теорії волі цю активність інтерпретували Н.Ах, Д.М.Узнадзе, В.І.Іванніков. Загальний сенс цього явища, попри відмінності у термінології, – це самоцінність самої можливості виходу за межі нормативного існування для реалізації самості людини, прояву її свободи волі;

3) актуалізація невиявлених, прихованих можливостей творчості пов'язана з наявністю у структурі будь-якої діяльності деструктивних компонентів, які взривають її (Петровський В.А.). «Наявним формам діяльності начебто відповідає їх двійник – негативна «знімаюча» активність суб'єкта». При цьому дана активність відіграє роль особливої діяльності по долаттю обмежень, які присутні у діяльнос-

ті[12, с.27]. Таким чином глобальна здатність людини до творчості є необхідним структурним компонентом діяльності;

4) багаточисельні дослідження стилю діяльності як результату її індивідуалізації, підтверджують здатність дитини вносити зміни у діяльність на рівні дій, операцій, засобів. Психічні властивості в такій системі мають певний ступінь свободи, яку виражає стиль індивідуальності. У рамках такого підходу особистість є творцем своїх власних властивостей, з урахуванням ступенів свободи, що накладаються на неї системою;

5) дослідження показують здатність людини індивідуалізувати діяльність та соціальні відносини через привнесення в них нового смислу або його перетворення як актуалізацію та ствердження свого Я у полі сенсів, норм та значень. Людина реалізує творчий потенціал розвитку у можливості добудувати смислові контексти, привносити у культуру нові образи, ідеали, цінності, норми у взаємодії з ними, відношенні до них, рефлексії, суб'єктивному переживанні, організації, перетворенні тощо (Леонтьев Д.О., Веракса Н.Є.).

Конкретизують положення про отроцтво як джерело перетворення культури, на нашу думку, такі характерні сучасному отроцтву властивості як: 1) здатність виступати цілісною субкультурою як проявом соціокультурних особливостей нового медіа-покоління (історико-психологічний та культурологічний аспект); 2) внутрішньо притаманні йому характеристики: маргіальність, кризовість, незавершеність, відкритість новому (віковий аспект); 3) варіативність шляхів дорослішання як прояву самодетермінації – індивідуального привнесення та самовираження себе у культурі (індивідуально-психологічний аспект).

Субкультура у психологічних дослідженнях тлумачиться як простір реалізації культурної суб'єктності (Баянова Л.Ф.). У цій якості досліджуються етнічна, гендерна, корпоративна субкультури. Серед актуальних, але мало численних досліджень – роботи по підлітковій субкультурі (Кондратьєв М.Ю., 2005). В межах субкультурних досліджень у віковому контексті можна говорити про субкультуру сучасних підлітків як обмежений певним віком міжпоколінний простір реалізації культурної суб'єктності.

У психології та соціології вже обґрунтоване поняття вікової субкультури [10], ключовою складовою якої є самосвідомість, зокрема, усвідомлення приналежності своєму віку. Мікляєва А.В. вважає, що поняття «вікової ідентичності» об'єднує особистість і ту вікову групу, норми і правила поведінки якої вона поділяє. Дослідження актуалізації вікової ідентичності на різних вибірках показали, що вікові ідентифікації актуальні в структурі соціальної ідентичності саме у підлітковому віці (12-20 рр.), де вони займають 6,4 % від загальної кількості самоописів, що значуще більше, ніж у самоописах дітей, дорослих та людей похилого віку.

Підліткова субкультура – це, з однієї сторони, прийняття підлітковим середовищем спільних групових «образів», «соціальних уявлень» (які, за С. Московічі, є «антропологією сучасної культури»), готовність до подібного образу думок та почуттів, які вони поділяють, характерна для них побудова системи відносин та дій у різних культурних ситуаціях, тобто певна феноменологія, зумовлена спільністю вікових особливостей. З іншої – отроцтво як вікова група є суб'єктом соціально-історичних відносин (Ширков Ю.Е., Богомолів Н.Н., Донцов А.І., Мікляєва А.В., Фельдштейн Д.І.), яка характеризується певними нормативними приписами, доступністю або недоступністю для неї тих чи інших соціальних функцій, системою уявлень та образів, в яких суспільство осмислює вікову стратифікацію (нормативні критерії віку, вікові стереотипи, вікові субкультури, тощо).

Історико-психологічні дослідження різних субкультур (наприклад, [13]) дозволяють інтерпретувати отроцтво як специфічну субкультуру через проведення історико-культурних паралелей та визначення подібності: 1) між отроцтвом та маргінальними субкультурами, які виникають за межами традиційної соціальної стратифікації як наслідок появи нових ціннісних орієнтацій; 2) між отроцтвом та субкультурами, які виникають як наслідок діалогу між різними цивілізаціями, які асимілюють цінності інших цивілізацій; 3) між отроцтвом та субкультурами, які виникають як наслідок розриву у процесах наступності поколінь і орієнтації на ровесників. Всі ці тенденції надзвичайно актуалізуються в умовах сучасної глобалізації, інформатизації, маргіналізації, взаємопроникнення культур, акультурації,

технологізації, коли у всіх частинах світу, об'єднаних електронною комунікативною мережею, у нового медіа-покоління виникає спільність такого досвіду, якого ніколи не було і не буде у старших поколінь.

Евристичним щодо розуміння отроцтва як специфічної субкультури є доведене Н.А.Хреновим та К.Б.Соколовим положення про те, що функціональні особливості об'єднання людей у групи (професійні, територіальні, економічні, класові) можуть перекриватися або відступати перед особистісними властивостями та зумовлювати виникнення субкультур, які конструюються на психологічній основі (Р.Мертон), яка є ключовою щодо субкультурної (на відміну від соціальної) стратифікації. Субкультура не обов'язково пов'язана з функціональним критерієм, а тому вона часто уникає інституалізованих форм, виникає та функціонує на основі індивідуальної картини світу, існує потенційно, способом її актуалізації може бути лише мистецтво.

Віковий аспект інтерпретації отроцтва як суб'єкта та носія культуротворчої функції полягає у тому, що отроцтво – це період мораторію на пошук себе (Е.Еріксон), час на соціальне експериментування (К.Поліванова). Історико-еволюційний підхід до розвитку особистості стверджує, що в кожній системі, що розвивається, існують надлишкові неадаптивні елементи, еволюційний сенс яких полягає у виробленні варіативних шляхів культурного розвитку [1]. Еволюційно-історичну потенційність отроцтва можна побачити в тому, що отроцтво як "елемент" соціальних систем та суб'єкт суспільних стосунків володіє надлишковою культурно-психічною енергією, яка спонукає та дозволяє перетворювати деякі функціональні якості, що константно задані системою, наприклад соціальні ролі, форми поведінки, диспозиції, розширювати межі тих систем, в які воно входить тощо. По своїй психологічній суті воно є "неспокійним", прагне вийти за межі наявних форм, безперервно генерує соціокультурні ва-ріації, здійснює постійний "пошук". За посередництвом різнопланового соціокультурного варіювання молодь "намацує", реалізує, закріплює нові функціональні якості (форми поведінки, ролі, уявлення), тобто здійснює своєрідний рух в просторі функціональних можливостей людства. Сприяють цьому притаманні отроцтву нестійкість, кризовість,

лімінальність, конфліктність, маргінальність, як істотні характеристики віку, певний віковий «архетип».

Найбільш конгруентною щодо його сутності нам здається така характеристика як лімінальність. Поняття лімінальність відповідає значенню слова перехід, що більш зрозуміло, якщо протиставити його поняттю стан, що відповідає у нашому розумінні стабільності, ієрархічності, оформленості, визначеності, стійкості та структурності. Інакше кажучи, лімінальність означає перехідну ситуацію, яка виникає між двома стабільними станами, проміжне положення людини у соціокультурній ситуації, зміну соціальних ролей тощо (Авраменкова В.В., Кондратьєв М. Ю., Ільїн В. О.).

Лімінальність як історико-психологічний тип (як це має місце у В.Тернера) – це схильність до утопії як колективного несвідомого, яке протистоїть ідеології та може набувати руйнівного для існуючого порядку фактора. Мова йде про особистість, яка відчуває дискомфорт, схильна до виходу за межі соціальних ролей та соціальних статусів, орієнтована на випадіння з соціальної ієрархії. Лімінарий соціалізує не соціалізований іншими субкультурами психологічний потенціал, тому він схильний актуалізувати свою картину світу у традиційній святковій культурі з притаманними їй ознаками карнавалізації, антиповедінки, перевертання низу та верху тощо[13].

Ідею про підліткову субкультура як носія лімінарності та маргінальності доповнюють цікаві аргументи Ільїна В.О. [6], який пропонує поняття «дитяча вітальність». Останнє містить в своїй основі «потенціал руйнування» молоддю тих соціальних норм, що існують, і продукування нових соціальних норм. Автор називає його механізмом творчого руйнування, необхідним будь-якій культурі. Системний конфлікт між отроцтвом і суспільством отримує позитивне діалектичне розв'язання за рахунок цілеспрямованого використання останнім механізмів відтворюючого руйнування, носієм яких є підростаюче покоління.

Гваттарі Ф. і Делез Ж. інтерпретували маргіналів як носіїв творчої активності (Скоропанова І.С., 2001). Асмолов О.Г. та Гусельцева М.С. запропонували типологію неадаптивних особистостей як чинника еволюції соціокультурних сис-

тем, вважаючи, що відстоюючи свою індивідуальність людина виступає як неадаптант [2]. Лотман Ю.М. стверджував, що істотно нові віяння в культурі виникають в елітній або маргінальній групі, в якості якої часто виступає окрема молодіжна субкультура. Отже, отроцтво як субкультура має певні механізми для продукування невизначеності, завдяки привнесенню яких у чітко детерміновану систему культури, вона набуває внутрішній резерв варіативності, стає більш чутливою та підготовленою до тих чи інших соціокультурних перетворень.

Отроцтво як носій динамічних змін, екстремальних ситуацій, флуктуацій, нестійкості «пропонує» суспільству, що стрімко розвивається, «надлишкові неадаптивні елементи», суспільно-історичний та еволюційний сенс яких полягає у виробленні варіативних шляхів соціокультурного розвитку. Отже, важливим є визнання того, що з культурно-історичної точки зору кризовість, маргінальність, лімінарність, «дитяча вітальність» є не тільки руйнівними стосовно ідентичності та системи суспільних стосунків, а можуть виконувати творчо продуктивну, культуротворчу функцію, виступати в якості механізму універсалізації родових здатностей людства. Виходячи з цього адекватним є погляд на сучасного тінейджера як суб'єкта творчого самовизначення у культурі, який актуалізує не лише реалізовані, але і невиявлені, приховані можливості творчої діяльності людства.

Висновки. Новий, власне культурологічний та психосоціальний підходи в оцінці отроцтва як носія, інтерпретатора та творця культури потребує, передусім, виходу за межі «соціального замовлення», який фіксується у вимогах програм та інших документах, які мають місце у навчанні та вихованні сучасного отроцтва. Мова йде про особистість підлітка, процес її самоформування та самовизначення в якості «людини культури» [8], яка органічно «вбудована», включена у процес культури. При цьому ми виходимо з відомого погляду, згідно якого Культура є самосвідомістю Людини. Розуміння отроцтва як феномену та суб'єкта культури пов'язано, таким чином, з проблемою його історико-еволюційної, соціокультурної та психосоціальної спорідненості зі світом культури, оскільки «тільки у феноменах культури закладена свобода самодетермінації нашої свідомості, наших вчинків, нашого душевного та дієвого життя» [4, с. 325-326]. Наявність культуротвор-

чої функції складає провідний критерій сучасного «розвиненого» типу (у термінології Ельконіна Б.Д.) отроцтва, до якого у дорослому світі ще не сформовано відношення як до суб'єкта культури у всій його складності та багатоплановості.

Список літератури

1. Асмолов А.Г. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека А.Г. Асмолов. – М.: Смысл; ИЦ «Академия», 2007. – 329 с.
2. Асмолов А.Г. Феноменология неадаптивной активности в культурно-исторической парадигме / А.Г.Асмолов, М.С. Гусельцева // Культурно-историческая психология. – 2008. – №1. – С. 37-47.
3. Баррон Ф. Личность как функция проектирования человеком самого себя / Ф.Баррон // Вопросы психологии. – 1990. – №2. – С. 153-159.
4. Библер В.С. От наукоучения к логике культуры / В.С. Библер. – М.: Политиздат, 1991. – 289 с.
5. Гусельцева М.С. Культурная психология: методология, история, перспективы / М.С. Гусельцева. – М.: Прометей, 2007. – 299 с.
6. Ильин В.А. Идентичность и общество: проблема взаимосвязи детской и институциональной витальностей с точки зрения психосоциальной концепции развития // Социальная политика и социология. – 2009. – № 1. – С.11-19.
7. Зинченко В.П. Человек развивающийся / В.П. Зинченко, Е.Б. Моргунов – М.: Тривола, 1994. – 260 с.
8. Кругликов В.А. Образ «человека культуры». – М.:Наука, 1998 –152 с.
9. Кудрявцев В.Т. Культурно-исторический статус детства: эскиз нового понимания / В.Т. Кудрявцев // Психол. журнал. – 1998. – Т.19. – № 3. – С. 17-33.
10. Микляева А.В. Возрастная дискриминация как социально-психологический феномен / А.В. Микляева – СПб.: Речь, 2009. – 160 с.
11. М'ясоїд П.А. Курс загальної психології [Текст]: підручник: [у 2 т.]. / П.А. М'ясоїд. – К.: Алерта, 2011. – Т. 1. – 496 с.
12. Петровский В.А. Личность в психологии: [Монография] / В.А. Петровский. – Ростов н/Д. Феникс, 1996. – 512 с.
13. Хренов Н.А. Художественная жизнь императорской России (субкультуры, картины мира, ментальность): [Монография] / Н.А.Хренов, К.Б.Соколов – Санкт-Петербург: «Алтейя», 2001. – 816 с.